

SOPRONI
EGYETEM

LÁMFALUSSY SÁNDOR
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
KAR

TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK
JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

Szerkesztette:

Obádovics Csilla,

Széles Zsuzsanna

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2022

Ünnepi tanulmánykötet Kulcsár László professzor 75. születésnapja tiszteletére

A kötet megjelenését „A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány” támogatta.

Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábián Attila
a Soproni Egyetem rektora

Szerkesztette:
Prof. Dr. Obádovics Csilla,
Prof. Dr. Széles Zsuzsanna

Tördelőszerkesztő: Takács Eszter

Borítóterv: Zsidy Emese

ISBN 978-963-334-429-3 (nyomtatott)

ISBN 978-963-334-430-9 (pdf)

DOI: 10.35511/978-963-334-430-9

Nyomdai munkálatok: Lővér-Print Nyomdaipari Kft. (Sopron, Ady Endre út 5.)

Felelős vezető: Szabó Árpád

© Soproni Egyetem Kiadó
Sopron, 2022 – Minden jog fenntartva.

TARTALOM

Kulcsár László és Székely Csaba 75. születésnapjára.....	3
Előszó – Kulcsár László 75 éves.....	5
Foreword – László Kulcsár is 75 years old.....	7
László Kulcsár: Colleague and Friend <i>David L. Brown.....</i>	9
A Biblia és a Korán, avagy tehetségek az etika, a normák, a gazdaság és a politika értékelési mátrixában <i>The Bible and the Quran: talents in the evaluation matrix of ethics, norms, economy, and politics</i> <i>Varga Norbert.....</i>	15
Integritás és autoritás – A modern „polgári” állampolgár születése <i>Integrity and authority – The birth of the modern “citizen”</i> <i>Garaczi Imre.....</i>	51
Generációs útikalauz nemcsak stopposoknak <i>A Generation Guide not only for Hitchhikers</i> <i>Domokos Tamás.....</i>	72
Women Empowerment: Panacea for Poverty Alleviation and Economic Growth In Nigeria <i>Adeleye Oluwakemi Rachael – Tibor Farkas.....</i>	102
A társadalmi reprodukciós kihívások adópolitikai dilemmái <i>Tax Policy Dilemmas of Social Reproduction Challenges</i> <i>Zugor Zsuzsanna.....</i>	112
Magyar munkavállalók mobilitással kapcsolatos elvárásai és azok teljesülése három nyugat-európai ország példáján keresztül <i>Hungarian workers’ mobility expectations and their fulfilment through the examples of three Western European host countries</i> <i>Bruder Emese – Szabó Edina.....</i>	133
A magyar fiatalok külföldi mobilitási tervei <i>International migration plans of Hungarian young people</i> <i>Ruff Tamás.....</i>	152
A vidék lehatárolása és Magyarország vidéki területeinek demográfiai jellemzői <i>Definition of rural areas and its demographic characteristics in Hungary</i> <i>Obádovics Csilla.....</i>	167

Hollókő: a harmadik dosszié <i>Hollókő: the Third Folder</i> <i>Kovács Dezső</i>	189
A mezőgazdaság súlya és szerepe a helyi fejlesztésekben a falukutatók fényében <i>The role of agriculture in local development. Evidence from villages' research camps</i> <i>Ritter Krisztián</i>	218
Mezőmadaras – egy település él(t) és élni akar <i>Mezőmadaras – a village that wants to live and lives</i> <i>Takácsné György Katalin – Szabó-Ábrahám Izolda – Takács István</i>	239
Szerzők/Authors	259

Hollókő: a harmadik dosszié *Hollókő: the Third Folder*

*Kovács Dezső*¹

Absztrakt

A szerző a korábbi kutatásokra alapozva újra vizsgálja a Hollókőre vonatkozó világörökségi előterjesztés és határozat legfőbb pontjait és arra a következtetésre jut, hogy a világörökségi listára kerüléssel kapcsolatban az előterjesztők és a ICOMOS szakemberei egy megszépített valóságot mutattak be a Világörökség Bizottságnak, miközben a valós társadalmi folyamatok egész másként alakultak. E kettősség és ütközés azóta is kíséri Hollókő és az örökségvédelem mindennapjait és tevékenységét.

Kulcsszavak: Hollókő, turizmus, világörökség, vidékfejlesztés

Abstract

This study, based on earlier research, re-investigates the main points of the World Heritage Site proposal for Hollókő old village. The conclusion of the research regarding Hollókő's entry to the World Heritage List is that those who made the proposal and the experts of ICOMOS presented an idealized reality to the World Heritage Committee, while the actual societal processes took a different course. This duality and conflict have become inherent in day-to-day monument protection and activities in Hollókő.

Keywords: Hollókő, tourism, rural development, world heritage

Bevezetés

A gödöllői egyetemi pályafutásomat 1997-től 2013-ig végig kísérte a magyar világörökség faluval, Hollókővel történő foglalkozás. E 16 év hozott szakmai sikert és kudarcot, de legfőképp azt a tanulságot, hogy a helyi lakosság, közösség felkészítése, bevonása nélkül nem lehet vidéket fejleszteni, vagy más nézőpontból, miként nem szabad vidéket fejleszteni. Az EU (akkor Közös Piac) még gondolatban sem létezett a magyarok számára, mikor Hollókőn elindultak a kezdeményezések az ófalu népi építészeti emlékek megmentésére. Ez az időszak volt a parasztság termelőszövetkezetbe szervezésének befejező éve. Ennek idestova 60 éve. 1961-62

¹ Dr. Kovács Dezső PhD c. egyetemi tanár (kovacsd951@gmail.com)

döntő fordulatot hozott Hollókő életében és elindított egy olyan műemlékvédelmi helyreállítási, megőrzési folyamatot, ami az UNESCO Világörökségi Listára történt felvételben csúcsosodott ki 1987-ben. Egy korábban elzárt, szegényparaszti kis falu kiérdemelte az egész világ figyelmét és értékeit megőrzendőnek nyilvánították a mai és jövőbeni generációk számára is.

Hollókő a hazai vidékfejlesztés, műemlékvédelem, népi építészet, környezet-és természetvédelem stb. rendkívül összetett és bonyolult 'átlatorvosi lova'. Hollókő történetének egy sokadik fejezetével köszöntöm két egykori gödöllői kollégánkat, tanárunkat, kari vezetőnket dr. Kulcsár Lászlót és dr. Székely Csabát.

Személyes és szakmai érintettség

Hollókőt egy furcsa közjáték hozta az életembe. 1996-ban diákokkal, kollégákkal elmentünk, hogy megnézzük a magyar világörökség falut, amely elsőként került a világörökség listára 1987-ban, mint falu és falusi turizmus szolgáltató helyként szép múltra tekintett vissza. Az ófaluban sétálva, egy előttünk haladó csoportból egy férfi letépett egy levelet az útra kihajló faágról. Az udvarban levő tulajdonos néni nem hagyta ezt szó nélkül és megszólította: „fiatalember, ha minden látogató lép a fámról egy levelet, mit gondol, mi marad nekem ebből a fából”? Ez indított arra, hogy a világörökségi ófalu szépségeinek megbámulásán túl próbáljuk végiggondolni, hogy a turisták milyen hatással vannak az ott élők életére.

Hollókőről 1997 és 2013 között több tanulmányt publikáltam két gödöllői kollégával Molnár Melindával és Farkas Tiborral és egyenként is megjelentettünk írásokat. A Soros Alapítvány Prágai Kutatási Központjától támogatást kaptunk csoport kutatásra két világörökség falu, Hollókő és a szlovákiai Vlkolinec összehasonlító kutatására, Világörökség: áldás vagy átok? címmel. 2000-ben Molnár Melindával írtunk egy tanulmányt a Vidékfejlesztők Kiskönyvtára sorozat Sikeres Helyi Társadalmak Magyarországon c. kötetbe Hollókő címen. Azzal a patetikus mondattal zártuk az írást, hogy: Legyen Hollókő a hollókőieké. Még abban az évben a fenti tanulmány rövidített és javított változatát is közreadtuk Falu Város Régió folyóiratban „Hollókő felemelése és ...?” címmel. 2003-ban megvédtem PhD-dolgozatomat, melynek egyik esettanulmánya Hollókőről szólt. 2004 májusában a „Műemlékvédelem” című folyóiratnak írtam

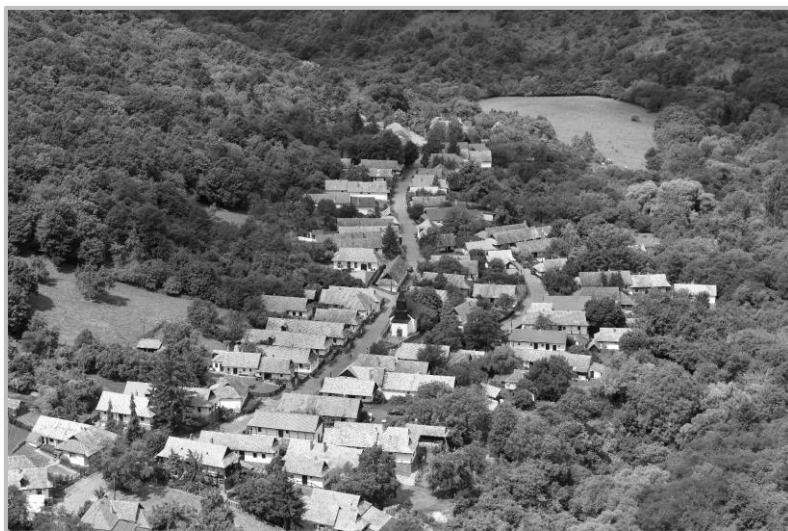
„Hollókő dosszié” címmel egy írást, melynek végén 13+1 pontban foglaltam össze a Hollókőt érintő legfontosabb kérdéseket. Még abban az évben megbízást kaptam a Hollókőért Közalapítványtól és az Önkormányzattól, hogy készítsem el Hollókő kezelési (menedzsment) tervét melyet az UNESCO azoknak a korai világörökség helyszíneknek írt elő, amelyeknek nem készült ilyen terve a Világörökségi listára kerülés idején. A kétezres években előadásokat tartottam Hollókőről Noszvajon, a Román András Nyári Egyetemen, Békésben a népi építészek konferenciáján, az európai vidékszociológusok Dijon-ban és Keszthelyen tartott konferenciáin, a Veszprémi Akadémiai Bizottság által szervezett Symmetry nemzetközi konferencián. Ott ismerkedtem meg Dobosyné Antal Anna népi építésszel, aki meghívott társszerkesztőnek egy összefoglaló tanulmánykötet elkészítésére, melynek „Hollókő öröksége” címet adtuk és 2013 nyarán jutott el az olvasókhoz. Balassa M. Iván professzor azt írta a könyv ismertetőjében, hogy „Az utókor hálás lesz ezért a könyvért. De nekünk is tanulság, amit kinek-kinek magának is, de még inkább közösen fel kell, kellene dolgoznunk.”

E kötetben folytattam, ’újíratóltöttem’ a Hollókő dossziét és leírtam, hogy miként látom a falu helyzetének alakulását 2005, a menedzsment terv elkészítése óta. Írtam a világörökség cím követelményeiről, a veszélyeztetett kategória jelentéséről, ami alapján Hollókő a világörökség listára került. Írtam továbbá a világörökség cím indoklásáról, az ófalu körüli paradoxonokról és az örökségvédelem–turizmus felfogásokról, végül az örökség menedzselésének gondjairól, problémáiról.

A kötet szerkesztői előszavát egy kérdéssel zártuk és rögtön válaszoltunk is rá Dobosyné Antal Annával: „Mi hiányzik most Hollókőből? Hogy a teljes örökség kérdést az egészet újra gondolják. Ahogy Mendele Ferenc, Komjáthy Attila, Román András és a többi építész tette – a helyiekkel együtt. Akkor volt egy terv, melynek a végrehajtása prioritás. Ma csak lehetőségek – erre-arra. Pedig a népi építészeti együttes helyreállítása nincs befejezve, a 90-es évek elején csak megállt. Román András és a Hollókőért Fejlesztési Bizottság még sok feladatot tűzött maga elé. A rendszerváltás közbeszólt és új fejezetet indított a falu életében. A világörökség cím pedig felmentést adott az alól, hogy az elődök nyomdokain tovább gondolják a hátralevő feladatokat. ... Egyet azonban senki nem felejthet. A turisztikai attrakció nem helyettesítheti az örökségvédelmet.” 2013 nyaratól távolról követtem a világörökség falu helyzetének alakulását. Azóta készült egy új kezelési terv, azt megelőzően kormánydöntés

született arról, hogy Hollókő 25 év után igen jelentős állami fejlesztési forrást, 1,8 milliárd forintot kap turizmus fejlesztésre. Egy négycsillagos szálloda is felépült az újfalu fölött a világörökségi védett területen kívül. Ezekről az új változásokról és hatásaikról majd egy másik tanulmányban számolok be.

A soproni konferencia, melyre ez az írás készül, alkalmat adott arra, hogy újragondoljak és árnyaljak néhány kérdést a korábbi tanulmányokban leírtakkal és általában Hollókő elmúlt 80-100 évével kapcsolatban. Hollókőieket és másokat megszólaltatva próbálok azt érzékeltetni, hogy ők miként látták, miként élték meg a velük történt eseményeket. Újra értelmezem a Világörökség címre történt nevezést és elfogadást, ami máig hatóan befolyásolja az ottani életet és tevékenységeket.

1. kép: A védett ófalu és környezete

Forrás: Civerton

Hollókő nagy átalakulásainak rövid összefoglalása a korábbi kutatások alapján

Kutatásaink alapján többször leírtuk azokat a meghatározó átalakulásokat, amelyen ez a palóc aprófalu keresztülment a 20. században. A század elején még önellátó, elzárt szegényparaszti agrárfalu miként vált egy agrárvegyes funkciójú faluvá a század közepére, melyben a megélhetés forrását

elsősorban már a bányászat, az ipar adta. A század második felében pedig a falu – mai szóhasználattal élve – az örökségvédelem, majd ennek következményeként a turizmus színterévé változott. Az egykori szegényparaszti megélhetési helyszín szabadidős életstílus helyszínné vált. Ezeket az átalakulásokat a 20. század elején még demográfiai robbanás, a század második felében pedig ennek az ellentettje, elvándorlás és demográfiai erózió kísérte. A nagy társadalmi változások, iparosítás, kollektivizálás, foglalkozásváltás következményeként a falu fiatal korosztálya szinte két évtized alatt egy új falut épített az Ófalu fölött és oda költözött. Az Ófaluban a 60-as évek elejétől elindult a hagyományos palóc épületek műemléki konzerválása, megőrzése, egy több évtizedig tartó folyamat, melyben a helyreállított épületek új funkciókat kaptak. A falu jövőjének a turizmust álmodták meg a tervezők és a hollókői örökséget városi értelmiségiekkel tudták elképzelni, a helybeleiket ’rontott ízlésűek’-nek tartották. Az ófalu lassú elnéptelenedését a műemlékvédelmi intézkedések nem tudták megállítani, sőt „a nagyállattartás távoltartásával” gyorsították is azt a folyamatot. (Zsanda, 2013) Az Ófalut 1972-ben műemléki jelentőségű területtel nyilvánították, 1977-ben pedig a falu környezete tájvédelmi körzet besorolást és védelmet kapott. Az Ófalu népi építészeti együttese három évtizedes megőrzés és helyreállítás után, a folyamat megkoronázásaként felkerült az UNESCO világörökség listára 1987-ben. (Kovács–Molnár, 2000; Kovács–Molnár–Farkas, 2000). A 2004-es tanulmányban bemutattam a műemléki tervezés és beavatkozás főbb szakaszait és a világörökség címmel kapcsolatos dilemmákat, majd 13+1 pontban összefoglaltam azokat a kérdéseket, amelyek az új évezred elején feszítik a hollókői helyi társadalmat. Ilyen többek között az életképes fejlődési pálya, a perspektíva hiánya, a műemlékvédelmi tevékenység objektum szemlélete, egyoldalúsága. Összefoglaltam a világörökség cím és az azzal járó turizmus következményeit, a turizmus nyomását, az ófalu–újfalu egyenlőtlen fejlesztését, a vállalkozások versenyét, az összefogás hiányát. A problémák közé tartozott az örökség menedzselésének megoldatlansága, a védett környezet állapotának leromlása, azaz a világörökségi címben nevesített környezeti értékek, a hagyásfás legelő leromlása és a keskenyparcellás szőlők művelésének felhagyása, melyek az ófalu előregedésével, elnéptelenedéssel, a fiatal korosztály másfajta életmódjával függtek össze. A telek- és ingatlanspekuláció, a hatóságok szektorális gondolkodása és Hollókő értékeinek, dokumentumainak helybeni elérhetetlensége, egy helyi doku-

mentum gyűjtemény hiánya szintén a problémák közé sorolódott. A tanulmány végén kilenc konzultációs kérdést fogalmaztam meg, többek között azt, hogy a bemutatott változások nem veszélyeztetik-e a világörökség címet, fenntartható-e még a 80-as évek elején megfogalmazott élő falu koncepció, vagy valami más kell, 'újraélesztés' vagy 'élő skanzen' elképzelés? Elfogadható-e, hogy a világörökség menedzselése csak a falura, a falu önkormányzatára, polgármesterére hárul? Jó-e az a munkamegosztás, ami a hatóságok és a falu önkormányzata között van? Miként lehetne minél több helyi lakost bevonni a világörökség és a helyi hagyományok megőrzésébe? (Kovács, 2004)

Élet a régi Hollókőben a helyiek szemével

Hollókőt az elmúlt évtizedekben a közönség szinte mindig a szakértők szemén keresztül láthatta. Tervezők, marketingesek, projekt menedzserek, kutatók a szakértők fogalmaztak meg állításokat, véleményeket a világörökség faluról. Ezer és kétezer közé tehető azoknak a szakértőknek a száma, akik terveket, projekteket, szakértői anyagokat készítettek a falunak. A helyiek véleményét az életüket befolyásoló folyamatokról és döntésekről azonban csak ritkán ismerhettük meg. Időnként, ha egy-egy napilapban megjelent helyi vélemény, az sokszor felkiáltásként vagy segélykiáltásként volt értelmezhető, amit az illetékesek ritkán hallottak meg. (Nógrád, 1988; Népszabadság, 1988)

1999-2000-ben kutatásunk során interjúkat készítettünk hollókőiekkel, helyi vezetőkkel, Román Andrással, aki a hollókői műemléki helyreállítás egyik zászlóvivője és vezetője volt. A velük készült interjúkból idézve mutatom be az interjúalanyok szemszögéből, hogy milyen volt a hollókői élet, az érintettek miként élték életüket és milyennek látták a falu életét. Az interjúk egyfajta időutazást is jelentenek, mert a beszélgetésekből felsejlik a korábbi évtizedek valósága egészen az ezredfordulóig. Kiderülnek az eltérő nézőpontok is, a helyiek által megélt mindennapok és a külső szereplő által látott és érzékelt valóság, az egyéni kulturális hátterek és látásmódok különbsége.

Interjú Kelemen Istvánnéval, Piroska nénivel, 1999. január 8-án Hollókőn: „– ...mivel mezőgazdaságból éltünk, a búzát a gazda megtermelte, ami egy évre való búza volt. Azt be kellett osztani, hogy 1 évig kitarson kenyérnek. ...nekem nagyon rossz gyerekkorom volt, ebből a korból nagyon rossz emlékeim vannak. Szomorú szívvel kellett a szüleinknek ránk

szólni, “jaj kislányom most szeltél kenyeret nem régen, ne szeljél mert nem fog kitartani a búza”. – odahaza minden háznál volt kemence és egy héten csak egyszer sült kenyér. Nem azért, mert lusták lettek volna az asszonyok kenyeret sütni, nem. Hanem mert azt a 6-7 kenyeret be kellett osztani egy hétre, hogy kitartson.

Tojás, csirke bizony nem úgy volt, mint ma... Csak vasárnapra jutott 1-1 csirke, még az sem biztos, mert a csirkét, tojást eladtuk azért, hogy sót, paprikát, borsot ebből tudjunk vásárolni, meg abból, hogy minden háznál volt tehén, a vaját megcsináltuk, a tejfölt összeköpiültük. Meg a túrót is, egy kis tejecskét néha kaptunk, de azt is ritkán. Nagyon keservesen éledegeltünk, reggelente bizony ki volt osztva, hogy a tied ez a pici rész szalonna, mindenkinek megvolt a paprikás krumpli mellé, hogy ez a rész a te szalonnád, ez a nagyapáé, a szülőknek nagyobb rész jutott, a gyerekeknek kisebb.

– Az ófalun túl az egész hegyoldal libalegelő volt. Mi kicsi gyerekek kihajtottuk a libákat a legelőre és eljátszogattunk közben. Nagymamánk néha kijött hozzánk megnézni, hogy mit csinálunk, vagy mi mentünk be vízért. Valamikor azt gondoltuk, hogy Hollókőn nem is lesz libahizlalás, hogy idekerült a “Világörökség”. Nem engedélyezték, hogy a libákat a legelőre kihajtsuk. Most ugyanúgy tartunk állatokat itt az udvaron belül, mint eddig, sertést stb. csak nem hajtjuk ki a legelőre.

Nyáron kapálgatással töltöttük az időt, mikorra a kapálást befejeztük, akkorra megérett a gabona, jött az aratás. Kézi kaszával arattunk, az asszonyok szedték a markot, de valamikor a gyerekekre is keserű világ járt, mert nem volt óvoda, hanem felkötöttük a batyuba a gyerekeket és vittük ki a határba. Bizony elég sokat sírtak azok a gyerekek, mert leterítettük a vászonabroszt, azon ültek egy darabig, mikor megunták magukat, összevissza mászkáltak.

Így szenvedtek ők is meg mi is. Mikor learattuk a búzát, utána cséplőgéphez vittük. A cséplőgépnél is az én időmben úgy volt, hogy összetársult a rokonság, hogy el tudják csépelni a búzát. Nemcsak a férfiak voltak a búzakazonon, hanem az asszonyok is pakolták.

Ősszel kukoricatörés volt, krumpli ásás, itt is összetársult a rokonság aztán mikor az egyiké ki volt ásva mentünk a másik rokonhoz. A kukorica fosztások következtek, nem úgy mint most, hogy odakint törjük le a szárról a csövet, hogy haza hozzuk már tisztán, hanem héjastól törtük a kukoricát, és akkor este nagy kukorica fosztót rendeztünk.

... Az 50-es években kezdődött fejlődni a falu, eljártak a férjeink – az én férjem is – szénbányába dolgozni, meg Salgótarjánba üvegyárba, acélgyárba. Akkor már volt egy kis pénz, akkor már jobban tudtunk létezni, de bizony elég keserves évek voltak a kezdetben. Mert az Ófaluban volt az egész nép bepréselve. Egy épületben nem csak egy család élt, hanem ugye megnősült a házigazda 3-4 fia, az mind ott élt. Voltak ott még melléképületek, kamra, istálló részek – ha nagyobb volt az istálló, akkor abból vettek el egy picit, a fiatal párnak – ha azok oda ki tudtak költözni, az nagyon jó volt. Az utcafronton volt a tiszta szoba és ott éltek a fiatal pár, ha 3 pár volt akkor ott aludtak együtt az idős emberekkel a kamrában, a konyhában. Nem volt olyan lehetőség, hogy amikor megnősült a férfi, vagy a kislány férjhez ment, hogy külön menjenek a szüleiktől. Együtt kellett élniük, hogy a pici föld ne menjen szét. Úgy szokták mondani “egy koldusból kettőt miért csináljunk”.

Aztán az 50-es években jött egy fordulat és itt az új telepen mi is építkezni tudtunk 53-ban. Ehhez a sor házhoz a vályogot majdnem mindenki maga csinálta meg. A vályog sárból és törekből készült. És ebből vannak ezek a házak. Erre kölcsön egy fillér sincs. Saját erőből kellett építkezni. Eljártak a férjeink majdnem, hogy éhen, szomjan nehéz munkára, mert arra kellett spórolni, hogy egy kis házacskát össze bírjunk hozni, hogy a szüleinktől külön tudjunk lakni. Mi is 53-ban kezdtük az építkezést, 54-ben költöztünk ide ki, de akkor még csak 1 helyiség volt kipucolva ott bent még pucolatlan volt. Abban az időben 800 Ft-ot kapott a férjem a bányában egész hónapra. Már vártam a férjemet a buszmegállóban, hogy igyekezzen, mert a mestereket ki kell fizetni, mikor a falat felhúzták. Nem maradt egy fillérünk sem, örültünk, ha zsíroskenyeret tudott vinni a férjem munkába.

– Az 50-es években a falu java része bányász volt, 20%-a járt el a gyárba, 80%-a bányász volt. Ennek érezzük mi özvegyasszonyok a kárát, mert itt maradtunk majdnem minden bányásznak a felesége özvegyen. Férjeink nem éltek meg a 60 évet. Nem tudom, hogy van-e még 10%, aki él. Van, akinek itt van a gyereke, de többnyire kirepültek más városokba.

35 évet dolgozott a férjem, még vendégségből is sok volna a föld alatt lenni, nem dolgozni. És ahogy hazajött a bányából, 5 óra után, akkor még kimentünk a határba dolgozni, mert volt egy kis földcskénk. Ha éjszakai volt, akkor 9 órakor jött haza és akkor is kimentünk úgy 3 óráig. Mikor megalakult 59-ben a TSZ, nekem be kellett vinni azt a kis 1,5 hold földcskémet a TSZ-be, mert azt mondták a férjemnek, hogy ha én nem állok be

a TSZ-be, akkor ő nem kap munkát a bányában. Ezért én beálltam és folytatódott a mezőgazdasági munka. Én a TSZ-ben, a férjem a bányában.” (Farkas Tibor interjúja)

Egy másik helybéli, O. és felesége P. így vallott az életükről 1999. január 7-én: „...O. majd’ 40 évig dolgozott bányában, 1949-ben kezdte. Előtte munkalehetőség a hollókőiak számára Salgótarjánban, Nagybátonyban volt az uraságoknál, az asszonyok gyümölcsöket, virágokat vittek hátikosarakban a piacra. ‘45-‘46-ig csak kevesen jártak a bányákba dolgozni, legfeljebb 10-en, később már 104-en jártak, legtöbben 200-an is voltak. A bányán kívül az építőiparban volt még munkalehetőség.

... ‘49-‘51-ig gyalog jártak Pásztóra, onnan vonattal mentek tovább Mátraszőlőre. Az út sokáig tartott, ezért egész héten ott voltak, munkásszállóban, barakkokban laktak. Hétfégre, délutános műszak esetén csak kéthetente jártak haza. ‘51. májustól ‘59 novemberéig Petőfbányára kerültek, ekkor már buszokkal szállították őket, nem kellett gyalogolniuk, utána visszakerültek Nógrádba. Reggel 1/2 4-kor indult a busz, 2-ig dolgoztak, délután 4 órára értek haza.

...Az évek során az asszonyok a TSZ-be jártak brigádban dolgozni vagy/és bedolgoztak, először hálóingeket varrtak, vállkendőket, terítőket hímeztek a Háziiparnál ‘70-től. P. néni ‘72-ben kezdte a babázást. A babák készítését a szövetkezetben mutatták meg, az öltözet már a saját öltözetük, hagyományaik alapján alakult. Mellette gondozta a beteg anyósát, helyette járt ledolgozni a napot, mert ő már nem igen bírta. ‘92-ben ment nyugdíjba. A babázást azóta is csinálgatja, mert nagyon szereti.

...A kirándulókat mindig vonzotta a vár. A ‘30-as években fűrtak a vár túloldalán szén után, víz jött fel. A jegyző csináltatott strandot, ettől Hollókő fellendült. Cserkészek táboroztak 1-2 hetekig, a falubeliek is szívesen jártak oda munka után fürödni. Akkor még nem volt fürdőruha, alszósoknyában fürödtek. A ‘30-as ‘40-es években várnapokat, rendezvényeket tartottak. A vár körül minden család köteles volt egy évben 3 napot tisztítani a legelőt. A ‘80-as évek közepétől bokrosodott, gázosodott el. A privatizáció idején sok területet megvettek úgy, hogy azóta nem gondozzák, nem is tudják az emberek, hogy kié, mert azóta nem látták. ...A Világörökség cím után sokan vásároltak házakat a faluban, az árak megtízszereződtek. (Ők előtte adták el a régi házat 450 ezer forintért, mostanában 4-5 millióért adnak el házat.) Kihírdették a faluban, hogy megkapta ezt a címet, de az embereknek nem sokat jelentett, a támogatásokból nem

részesültek, így nem is nagyon maradt meg bennük. „Ha kaptak volna mondjuk 5 000 forintot, akkor emlékeznének rá.”

Kovács Pál, hosszú ideig Hollókő elöljáróra és képviselője „... Azért kellett innen (az ófaluból) kimenni, mert aki egy kicsit tovább látott az orra hegyénél, aki bányász volt a városban, látta, hogy milyen élet lehet itt. Nyilvánvaló, hogy akkor már nem akart egy kis lyukban két generációval együtt élni és már nem akart vászon gatyában járni. Nem akarom a saját mívoltomat leszólni, én is abban jártam. A falusi embernek sosem volt pénze a magyar mezőgazdaságból. Akik eljártak ide meg oda dolgozni, szakemberek voltak. Nekik volt egy kis pénzük és másképp látták a falusi életet is, azt, amiben a szüleik, nagyszüleik voltak.

... Ezekben a kis összezsúfolt házikókban, 2-3 generáció, 4-5-6 gyerek élt. Ez milyen életmód volt víz nélkül, villany nélkül? Nagyon-nagyon szegény falusi élet. Egy kicsikét még a rimóciak is előbbre voltak, mint mi. Mert ott legalább víz volt, mert minden udvarban kút volt. Hollókőben ezt nem tudták megcsinálni, 30 méteres kutat építeni, miből? Itt a templom előtti kút látta el a község kétharmadát. Ami az étterem végében van, ahol a sziget rész összejön, az volt egy következő közkút, az ellátta a község egy hatodát. És amikor az újtelepre kikerültünk, a község háza előtt épült egy 44 méteres kút, és a falu túlsó végén van egy 23 méteres kút. Már nem üzemel, betonnal le van zárva.”

Román András építész, budapesti lakos, Hollókőért Fejlesztési Bizottság vezetője: „Először életemben Hollókőn 62-ben voltam, és azóta ismerem a falut. Nem úgy nézett ki, mint most, sokkal rosszabbul nézett ki. A házak mindenféle csiricsáré színekre voltak színezve, ugye ma Hollókő fehér. Voltak fehér házak, de a sajnos máig divatos kék, zöld, piros, volt ott minden. Borzasztó piszkos volt a falu, ami annak a következménye volt, hogy jelentős állattartás volt. Sajnos ez azóta nincs, erről okvetlenül érdemes írni, hogy milyen falu az, ahol nincsenek állatok. Még kutyák se nagyon, de marha meg disznó az már végképp nincsen. De akkor volt és ott hajtották ki az utcán a kondát meg a csordát, amelyek rendszeresen piszkították az egész falut és azt sose tisztították. Sár volt, nem volt vízvezeték, két kút volt, ami ma is megvan, onnan hordták a vizet. Nem úgy nézett ki Hollókő, ahogy most, hanem sokkal elmaradottabban. Másrészt teljesen természetes volt, hogy minden asszony népviseletben járt. A férfiak nem, de az asszonyok igen. Kétféle népviselet volt, volt egy hétköznapi meg egy ünnepi. Az ünnepit ma is fölveszik ünnepnapon, meg amikor valamilyen bejelentett csoport érkezik. De a hétköznapi népviseletben jártak, magam is láttam,

amikor már folyt a faluban a helyreállítási munka, a helyi asszonyok népviseletben hordták a maltert.” (Román András interjúja)

A Hollókő öröksége kötetben több más hollókőit is bemutatunk. Az első polgármester Nagy Ignác elmondta a rendszerváltás utáni önálló-sodás első nyolc évének küzdelmeit, Belák Dezső a nagylóci közös községi tanács elnöke betekintést adott a mezőgazdaság és a környezet állapotáról, változásáról, a műemléki tevékenységről. Nagy Katalin tanárnő arról vallott, hogy miért is maradt Hollókőben, Sztrémi Zsuzsa pedig leírta a Hollókőért Közalapítvány rendkívül szerteágazó és gazdag tevékenységét, melyet az Alapítvány a vezetésével folytatott. (Sorsok, pályák-személyek, vélemények fejezet, Hollókő öröksége 2013.) A Hollókővel kapcsolatos gazdag irodalomból említésre méltók még azok a nyolcvanas évek elején született érdekes és kritikus dolgozatok, melyeket egyetemisták írtak a Hollókőn töltött téli népművelési gyakorlatokról.

2. kép: Az újjáépülő vár, szemben az elgazosodott keskenyparcellás szőlők

Forrás: Civerton

A palócvilág és Hollókő belülről

Időben kicsit visszalépve, a harmincas években, a már hivatkozott nagy társadalmi gazdasági változások előtt, két érdekes szociográfiai, illetve néprajzi írás is született a palócokról, illetve a hollókői emberekről. A palóc parasztok nehéz életét és jellemzőit Szabó Zoltán nagyon érzékletesen ábrázolta a Cifra nyomorúság c. szociográfiájában. (Szabó, 1986) Tomori Viola szintén a harmincas években fogalmazta meg Hollókő, egy palóc falu lélekrajzát.

„... Hasonlítanak a vízhez, mely felveszi annak az edénynek a formáját, amibe öntik. E nép inkább formáltatik, mint formál, inkább eltűr, mint cselekszik, inkább alakul, mint alakít. E csendes, bölcs és a magyar viszonyokhoz reálistan illeszkedő passzivitás legjellemzőbb tulajdonsága ennek a vidéknek és nem jelenti azt, hogy e nép elégedettebb lenne, mint a többi. Csupán annyit jelent, hogy sorsára sokkal jellemzőbb az, ami vele történik, mint az, amit ő tesz.

...Társadalmuk a külső alakítóerők nyomása szerint sokkal engedelmesebben alakul, mint másutt, sokkal kevesebb az ellenállás és ezért sokkal nyomasztóbb, sokkal végtetesebb a teher.” (Szabó Zoltán: Cifra Nyomorúság. Parasztok fejezet 47-48. oldal).

Tomori Viola (1992) számára *„a falu lelke a legérdekesebb és legizgatóbb kérdés. Gazdasági, kulturális, társadalmi néprajzi körülmények: mind-mind előidézői és még inkább következményei annak a lelkületnek, melyből itt nemcsak a várostól, de bizonyos fokig a többi falutól is elkülönülő, sajátos élet virágzott ki. ...S a gazdasági, kulturális, társadalmi, történeti és néprajzi tényezők összhatásának játéka is csak akkor válik tökéletesen világossá, ha ismerjük azt, ami valamennyiüket meghatározza: a falu lelkét.”*

Tomori Viola megpróbálta azonosítani a közös és eltérő lelki jellemzőket a hollókőiekben. A hasonló lelki tulajdonságok között első helyen a gazdasági és termelő munka értékeinek azonosságát találta. A termelésben pedig *„az emberi és állati munka képviselik a mindenki által elismert értéket”*. Megjegyezte ugyanakkor, hogy a szegénység miatt senki sem vonhatja ki magát a termelő munkából.

Feljegyezte a gyermekek iránti különleges szeretetet és nagyrabecsülést, a természethez történő alkalmazkodást, a házassági és szerelmi ügyek intézését, az öltözködés szerepét, megítélését stb. Megfigyelései során e jellemzőkben vélte megtalálni a hollókői lelki tulajdonságokat.

Bár közel száz év eltelt, gyökeres társadalmi, politikai változásokkal, Szabó Zoltán és Tomori Viola gondolatai mintha időnként visszaköszönének, mikor Hollókőn járunk.

A turizmus révén a hollókőieket általában vendégszeretőnek, barátságos embereknek tartják. Belák Dezső így jellemezte a falubelijeit: *„Szerintem vendégszerető emberek, vendéglátó, jó melegszívű emberek a hollókőiek. Nagyon dolgozók és mivel hogy rengeteget dolgoznak, ettől vagyunk mi olyan szögletesek egy kicsit, olyan darabosak. Mi nem vagyunk olyan finomak, olyan finom lelkűek, mint a városi emberek. Még szeretni is keményen szeretjük egymást, meg tiszteljük egymást. Nagyon embert próbáló vidék ez, valamikor a mi szüleinknek ebből a földből kellett megélni.”*

Mihály atya, a Nagylócról Hollókőre járó fiatal pap így látta a helybélieket: *„A hollókői nép a felszínen nyílt szívélyes. A kéreg alatt azonban zártság jellemző. Ők amolyan „vasárnapi indiánok”. Náluk foglalkozás palócnak lenni. Nehéz meghúzni a határvonalat az egyéniségük és az általuk játszott szerep között. Mennél gyéribb a vallási kultúrájuk, annál inkább felszínre tör a babonás hiszékenység, ami bizonyos pótlék számukra. ...A vallásosságot nem tudatosan vállalják, ezért csak külsőségekben jelentkezik. A pap, vagyis az én feladatom, hogy a szokásokból, a felszínről öntudatos vallási szintre emeljem őket.”* (Mezei-Kovács, 1986)

Keményebb adatokat szolgáltat a faluról Moksony László, az 1982-es téli népművelési gyakorlat egyetemista résztvevője. *„... A szegénység mindenhol erős ingerszegénységet is jelentett a nyomor mellett. Ennek nyomai ma is erősen érezhetők a szokásrendszerben. ... A házaknál csupán 10-15 féle ételt ismernek, és ezt kombinálják egész évben. Legfőbb gond az alkoholizmus... A férfilakosság 70-80%-a alkoholfüggő, ennek minden következményével. Kiugró az emésztőszervi rákos megbetegedések, valamint a delirium th-szel kezelt – sok esetben rendkívül agresszív személyek száma. A balassagyarmati pszichiátriai osztály jórészt alkoholistákkal telítődik. Helyi viszonyok közt teljesen normális a napi 5 üveg sör +3-4 féldeci ...Lassú csendes önmérgezés. ...*

Rendkívül szegény a higiéniai kultúra. Fogkrém alig fogy, gyakran már tizenéves korban protézissel kell pótolni a hiányzó fogakat...Az elmaradott kistelepülés-jelleg miatt ezért maradt a falu érintetlenül –rendszeressé váltak a rokonházasságok. Kicsit „beltenyészetté” vált a lakosság, ami erős génkárosodást okozott. És okoz ma is...A közszellem erősen tradicionális, konzervatív – nehéz az emberek bizalmát elnyerni. Néha még

húsz év múlva is csak „gyűttment”-nek² számít az idegen. A példátlan konformitás, és két-ill. „többszínűség” valószínűleg történelmi okokkal magyarázható nagyrészt...”

A faluban hosszabb ideig élt néprajzkutató Liszkay Zsuzsa szintén mélyebb és kritikus megállapításokat fogalmazott meg a helyi társadalomról³: „...én még mindig úgy látom 25 évi köztük élés alatt, hogy bármilyen a politika – kommunizmus, újfajta átrendeződés, pártonkénti betagozódás – még mindig a vérségi hovatarozás, rokonsági rendszere szabja meg a dolgokat.

... az érzelmi, rokonsági rendszer Hollókőben a szuggesztív zsarolás alapja. Ez a rendszer a rokonságok között is és kifelé az állam felé is érvényesíthető, észlelhető, szinte a kiátkozás szintjével zsarolható rendszer. Ez egy helyben élő, befelé szerveződő közösség önvédelmi mechanizmusa. Arra a logikára épül, hogy a gyűttment lehet a modern állam is. Hogy az állam képviselője, vagy bárki, aki éppen hivatalban van, az csak átmenetileg van ott. Ennek a kijátszása, a rászedése, az sikk. Ez a túlélés titka.

Nem azt mondjuk mifelénk, hogy hazudnak az emberek, hanem ámitanak, félrebeszélnek, csúsztatnak. Máj’ meglássuk aranyoskám! Hát tudja az Isten, maj’ még az egyszer kiderül! Tehát igen-nem-mel nem lehet beszélgetni. Döntési helyzetekbe nem mennek bele. Vagy kitaktikázzák, az elcsúsztatott idő mindig felmentést ad. ...amit nem csinálunk meg, azt nem is lehet számonkérni.

...A mai napig, ha az ember beszélget velük, sem a szavazásoknál, sem a véleményalkotásnál nem vállalják a személyességet. ...Az a forma, hogy én szerintem, én ezt mondom, nekem ez fontos, és ezt vállalom, ez a legkevésbé. Minden el van általánosítva. A csoport mögé, a család mögé, a rokonság mögé. Azt mondja a falu, vagy a falu szája szerint, – ez a legnagyobb ítélet.

Itt az erkölcs (megbecsülés, a szerk.) alapja a beleszületés. A közösség szavatolja, ki mennyit ér, nem az ő egyéni ambíciója. Ez a beleszületési állapot védi a beltenyészetet, a degenerációt. Nem baj, ha hülye, ... ha

² Egy negyven éve odaköltözött „gyűttment” szerint, még a gyerekeit is annak tarják, decára hogy ott született és járt iskolába.

³ Liszkay Zsuzsa, mint kultúros és népművelő, szakmáját tekintve pedig néprajzkutató sokáig élt Hollókőn. Ellentmondásos személyisége, szókimondása és tettei sok vihart kavart a faluban. A vele készített interjúban az együttélés és közelség okán azonban rávilágított több olyan belső tényezőre, amit a külsők sosem látnak és érzékelnek Hollókőből és így nem is érthetők számukra a falubeli történések.

használhatatlan, ő akkor is a rokonság tagja. ... Az alkoholizmus is elviselhető....

...amikor bálákat rendeztem, nekem tudnom kellett, hogy melyik rokonságban lévőket rakom be ügyeletbe, rendezőnek, jegyszedőnek, mert különben szétverik egymást, ha isznak. A rokon a verekedésben nem tudja, hogy az igazságos, vagy sem. Akkor is beszáll és menti a rokonát, az unokatestvérét, ha rossz ügyet szolgál vele. Hát itt hatalmas verekedések voltak. Ez egy olyan népszokásbeli dolog.

...Tehát egymás között, ez a lényege, a betyárbecsületig fokozott összetartás. Egymásnak megbocsátják a hazugságot, a lopást, egymást nem is lopják, hanem a másikat...- a lopás az viszont szerzés, ennek a csúcsa, ahogy a téeszcsét lopták, ...3-4 kiló árpát, vetőmagot és otthon azzal etették az állatot. De ezt senki meg se szólta, ez olyan természetes volt, ... tehát ez nem lopás, hanem a jussolásnak egy formája.

Egyszerűen kezdem féltetni a hollókőiséget, mint kultúrtörténeti kísérletet a hollókőiektől. Mert ez a nemzetközileg igényelt mérce túllépi az ő szellemi határaikat. Mert mindig devalválódik. Csak annyit érez meg mindenben, hogy közvetlenül neki abban a pillanatban mennyi jut a markába. Keményen érdekcentrikus, nincs itt társadalmi munka. A piac megvadította a viszonyokat. De a lehetséges piacukra egymás előtt is rendkívül vigyáznak.

Hírviszafogás, hírmegtévesztés, információ, megtévesztés. A körön belül hírt vinni azonnal kötelesség, át is rohannak egymáshoz. Ami belső érdekeltség, azonnal vinni a hírt futószalag-szerűen, de aki nem tartozik bele, annak meg megtévesztő hazugság jut. Másról beszél, mást mond. Ez egy fantasztikus kemény erkölcs, a hír visszafogás és a megtévesztés. A nem köszönés, a félrevezetés, mint munkamódszer.” (Beszélgetés Liszkay Zsuzsával, Hollókő, 2000. február 23.)

Liszkay a fenti megállapítások jó részéhez példákat, eseteket is mondott (sokszor nyomdafestéket nem tűrő módon), pl. a kézműves termékek hamisításai, a kiváló minőség helyett a rossz minőség, az erőszakos értékesítés, a vevőre tukmálás, az alacsony vagy rossz minőségben elvégzett munkák, a szexuális megcsalások és bosszúk, a hiedelmek, a kivételezettség, az irigység és veszekedések, ha másnak valamiből több jutott stb. E példákat a személyesség okán nem tettem bele az anyagba.

A fenti jelenségek és jellemzők árnyaltabban és rejtett módon ma is jelen vannak Hollókőn az ott élők körében. Egy bizonyos időt eltöltve a faluban fel-felbukkannak a leírt jelenségek, melyeket a helybeliek is jól

ismernek. A fentieket végig gondolva könnyebb magyarázatot találni olyan jelenségekre, ami előtt a kívülről jövő sokszor értetlenkedve áll.

3. kép: Egy furcsa építmény a világörökségi ófaluban

Forrás: Civerton

Világörökségi listára jelölés és a megszépített valóság

Korábbi tanulmányainkban nagyon sok részletet bemutattunk a hollókői életéről, többek között a világörökségi jelölésről is. A világörökségi listára kerülés egy összetett, sokszereplős szakmai, politikai és nemzetközi diplomáciai folyamat és soklépcsős egyeztetés eredménye. Ha egy helyszín, terület, objektum, kulturális vagy természeti érték stb. fölkerül a listára, akkor elmondhatja magáról, hogy az egész emberiség számára kiemelkedő kulturális vagy természeti értékkel rendelkezik, melyet meg kell ővni és a későbbi nemzedékeknek is át kell örökíteni.

Magyarország 1985-ben csatlakozott a Világörökség konvencióhoz és még abban az évben 5 helyszínt javasolt felvételre a világörökség listára. Ebből kettőt, Budapest Dunapart látképét és a Hollókői ófalu népi építészeti együttesét vette fel Világörökség Bizottság a listára. (Kovácsi B 1988) Ebben a nemzetközi politika is szerepet játszott. A Helsinki nyhülési folyamatban a Budapesti Kulturális Fórum megrendezése 1985-ben

és az UNESCO Világörökség egyezményhez történt csatlakozás fontos állomás volt. Az ezekhez kapcsolódó lehetőséget és 'politikai megrendelést' az MSZMP KB-tól a műemlékvédelem szakemberei, elsősorban Román András ki tudta használni és más helyszínekkel együtt Hollókőt, mint népi építészeti együttest is szóba hozták a listára jelölésre. Ennek alapja az addigi több évtizedes műemléki helyreállítási tevékenység volt Hollókő ófalujában. 1987 decemberére két helyszín, Budapest, a Duna két partjának panorámájával és a Várnegyeddel valamint Hollókő ófalujának népi építészeti együttese fölkerült a világörökségi listára. Józanésszel nehéz felfogni, hogy ez milyen siker volt. Siker a tervezőknek, építőknek, és magának a falunak is.

Hollókő a Világörökség címmel azonban csupán egy fontos állomáshoz, de korántsem a végállomáshoz ért. Mondhatjuk azt is, hogy a világörökségi címre jelölés túl korán történt, mert a műemléki helyreállítás még nem fejeződött be. A tervezők hosszabb távra gondolták elvégezni a rekonstrukciós munkákat, az infrastruktúra sem volt rendben, a falu lakosságát pedig nem készítették fel a turizmusra. A helyi lakosság ugyan fokozatosan hozzászokott ahhoz, hogy idegenek, kisebb csoportok, szocialista brigádok, diákok, külföldiek töltenek el pár napot a faluban, de ebben nem láttak üzleti lehetőséget, a turizmust a megyei Idegenforgalmi Hivatal szervezte a faluba, a világörökségi cím után pedig külső vállalkozók ragadták meg a lehetőségeket. A világörökségi cím egyrészt csodálkozást, másrészt értetlenséget is okozott a hollókői körében. Nem tudták mire vélni a helyiek, hogy az ő szegény kis falujuk miért részesült ilyen komoly kitüntetésben. A világörökség listára kerülés után lelassultak illetve megálltak a műemléki helyreállítások is. A rendszerváltás is közbeszólt, átalakultak az intézmények, a falu más településekhez hasonlóan saját önkormányzatot választott.

A műemléki szakembereknek még rengeteg tervük volt a megőrzési folyamat folytatására, a politika viszont úgy érezte, hogy elérték a célt és nincs már sok teendő. A világörökség címmel új problémák sokaságával kellett szembenéznie a falunak, az infrastrukturális hiányosságok, a helyiek felkészületlensége a turizmus nyomására, felfokozott érdeklődés a világörökség falu iránt, a befejezetlen munkák stb. A politikai rendszerváltás teljesen átírta a korábbi intézményi viszonyokat, eltűntek azok a felelős intézmények, amelyeket pár évvel korábban nevesítettek, és a kulturális örökséggel, világörökséggel kapcsolatos jogszabályok is csak év-

tizedes késéssel jelentek meg. A korábbi állami intézményrendszer teljesen átalakult, ráadásul az újra önállóságot szerzett település első polgármestere felmondott a korábbi Hollókőért Fejlesztési Bizottságnak, mely két évtizeden keresztül menedzselte Hollókő ügyeit a minisztériumokban és a megyénél és összekötő volt a helyi, megyei és országos szint között. A kialakulatlan jogszabályi helyzet, a települések normatív támogatási rendszere, kialakulatlan állami fenntartási kötelezettség több évtizedre nehéz helyzetet teremtett nemcsak Hollókőn, de a többi világörökségi helyszínen is, melyek száma időközben 8-ra gyarapodott. (Nagyobb érdekesség fűződött új helyszín jelölésében, mint a régiek fenntartásában és menedzselésében.)

Az ezredfordulótól viszont a világörökség olyan hívószó lett a különböző pályázati rendszerekben, hogy Hollókő sok forrásra tudott szert tenni, bár örök gondja volt a pályázatokhoz szükséges önrészek előteremtésével. Az önkormányzatnak a hűsvéti nagy rendezvény kivételével nem igazán voltak jelentős bevételei. A magyar kormány csak 25 évvel később, 2012-ben biztosított egy jelentős fejlesztési forrást (1,8 milliárd Ft) a falunak egy EU-s turisztikai fejlesztési programon belül, amelyből a korábbi elmaradt fejlesztéseket meg lehetett oldani és a hiányosságokat kijavítani. Ez a kései figyelem azonban már egészen más helyzetben találta a világörökség falut. Az intézményi, politikai környezet és gazdasági hozzáállás is más volt, mint korábban. A turizmus és a gazdasági (egyéni és közösségi) érdek már lenyomta az örökséggel kapcsolatos érdeket. Nem Hollókőből, hanem a megyei önkormányzattól jöttek az ötletek fejlesztésre és a műemlékvédelem segédkezett vagy meghajolt a különféle elképzelések előtt.

Amit 2004-ben még mindenki elfogadott az első menedzsment tervben megfogalmazott célokkal kapcsolatban, az már egy év múlva „lapátra került” és a hollókői vezetés már nem azon dolgozott, amire korábban maga is igent mondott, az élő falu és a világörökséghez illeszkedő munkahelyek megteremtésére.⁴ A tényfeltáró sajtó akkoriban részletesen beszámolt leírta a szálloda építése körüli ügyekről, a focipálya értékesítéséről, és más furcsa történetekről.

Bár a Hollókői műemlék helyreállítás és a világörökségi jelölés részleteit megírtam a korábbi tanulmányokban, ideje újból áttekinteni és vé-

⁴ Ezt részletesen leírtam a Hollókő dosszié újratöltve c. tanulmányban a „Hollókő öröksége” című könyvben.

giggondolni, hogy egy még be nem fejezett műemléki megőrzési folyamatban Magyarország kormánya mit tudott előterjeszteni a Világörökség Bizottságnak Hollókővel kapcsolatban. Korompay Katalin építész elmondása szerint, aki akkor 5 helyszín előterjesztéséből 4-et készített 3 hónap alatt, benne Hollókőt is, minden nap este 10 óráig dolgozott a VÁTI-ban, hogy el tudja készíteni az előírt feladatokat. Személyesen nem vett részt a hollókői helyreállításban, de a VÁTI munkatársai anyagokkal, térképekkel, stb. segítettek a munkáját. A VÁTI-t Román András választotta ki, mert úgy vélte, hogy összességében ott jobbak a feltételek ilyen tanulmány elkészítéséhez, mint a Műemléki Felügyelőségénél.

A magyar előterjesztés⁵ a kulturális világörökség három kritériumához (III., IV., V.) fogalmazott meg javaslatokat. A kritériumok az alábbiak:

(III) *egyedi, de legalábbis kivételes megtestesítője egy élő vagy már letűnt civilizációnak*

(IV) *egy épület típus, építészeti stílus / együttes / technológia, vagy az emberiség történelme egy vagy több korszakát tükröző táj kiemelkedő példája*

(V) *egy vagy több kultúrát képviselő, hagyományos emberi település vagy földhasználat kiemelkedő példája, mely egy adott kultúra (vagy kultúrák) képviselője, és amely különösen sérülékennyé válik a visszafordíthatatlan változások hatására*

E három kritériumot megjelölve a magyar előterjesztésben a Világörökség Jegyzékbe történő **felvétel jogcíme**ként az alábbi indoklás került.

„A középkori várrom lábánál fekvő, gondosan helyreállított műemlék-falu ritka példája a táji környezet és az építészeti megformálás tökéletes harmóniájának. A falusi lakosság érzékenysége a tájra Hollókőn igen magas szinten ragadható meg, itt jobban érezhető, mint bárhol másutt Magyarországon.

Egyidejűleg a falu jó példája annak, ahogy a műemlékvédelem vonzza az idegenforgalmat és hogy a turizmus igényei nem ellentétesek a műemlékek megóvásának programjával, sőt a helyi lakosság alapfokú ellátását is sikerült Hollókőn a műemlékek helyreállítási programja révén magas szinten kielégíteni.

⁵ A szöveg olvasható a „Hollókő öröksége” című könyvben.

Hollókő hagyományos népi építésze az emberi alkotófolyamat kikristályosodott eredményét, így a belső tartalmat adekvátan tükröző, esztétikus, célszerű külső formát érlelt ki, amelynek számtalan variánsa nagyobb együtttest alkotva magasszintű esztétikai élményt hoz létre.

A régi település házaira az egymáshoz való alkalmazkodás mellett (amely közösségbe vonja az Ófalu elemeit) az azonosságon belüli sajátos különbözőség (személyiség) is jellemző, a formálás szabadságát nyújtva.”

Hollókővel kapcsolatban végül a kulturális örökség kategória 5. kritériuma alapján tartották odaitélhetőnek a világörökség címet. Az UNESCO világörökség cím e kritérium esetében tehát nemcsak építészeti értékekről, hanem egy olyan veszélyhelyzetről is szól, amely „visszafordíthatatlan változások” -tól próbálja megóvni az ide kerülő helyszíneket. A magyar előterjesztési javaslatban ez a szempont nem kapott hangsúlyt. A fenti érvelés a III., IV., V. kritériumokhoz – harmóniáról, probléma mentességről, a műemlékvédelem és turizmus harmonikus viszonyáról, az emberi alkotófolyamat kikristályosodott eredményeiről stb. szolt.

Az ICOMOS (*Műemlékek és Történelmi Együttesek Nemzetközi Tanácsa*) a magyar kormány felterjesztéséhez a Világörökségi Útmutató alapján kedvező véleményt adott és ahhoz az alábbiindoklást fűzte.

1. *Hollókő nem egy „múzeum falu”, ahol már megszűnt a hagyományos tevékenység, hanem egy élő közösség, melynek megőrzéséhez nemcsak hozzátartozik a mezőgazdasági tevékenység, hanem a megőrzés sikerét is biztosítja.*
2. *Hollókő egy hagyományos faluhelyben történő önkéntes megőrzésének kivételes és különleges példája. Az 1983-as tájvédelmi körzet projekt keretén belül a korábban összevont földterületeket visszaállították eredeti keskenyparcellás formába, amely oly karakterisztikus jellemzője a családi gazdálkodáshoz kapcsolódó földművelésnek. Újra telepítették a szőlőket, a gyümölcsösöket és a zöldséges kerteket, helyreállították az ökológiai egyensúlyt még az erdő környezetében is, különös figyelmet fordítva a történelmi hitelességre.*
3. *Hollókő nemcsak a palóc népcsoportot jellemzi a magyarságon belül, hanem tanúja a vidéki élet hagyományos formáinak egész Közép-Európában, mely általánosan eltűnt a XX. Században a mezőgazdasági forradalom révén.*

A későbbiek során ez az indoklás szerepel hivatkozási alapként, amikor Hollókő kiemelkedő egyetemes értékeiről esik szó. (Ennek későbbi pontosítása az újabb útmutatók alapján történt és történik).

Az ICOMOS az indoklásában egy élő közösségre utal, a helyben történő önkéntes megőrzésre, hagyományos mezőgazdasági tevékenységre, ami az örökség megőrzésének sikerét is biztosítja. Szőlők, gyümölcsösök újra telepítéséről, ökológiai egyensúly helyreállításáról tesz említést. Mi több, a faluról alkotott képet nemcsak a palócokra, hanem egész Közép Európára is kiterjeszti, mint a mezőgazdasági forradalom előtti időszak vidéki életformája.

Arról viszont, ami a 60-as és 80-as évek között történt Hollókőn, a tényleges kontextusról és helyzetről nincs említés: hogy felépült egy új falu, az ófalu pedig elnéptelenedik, a helyiek többsége nem a mezőgazdaságban, hanem az iparban dolgozik, hogy az ökológiai egyensúly a jelölés idejére ment tönkre a falu fölötti hagyásfás legelőn, hogy már kiöregedtek azok, akik művelték hajdan a keskenyparcellás meredek szőlőket. A jelölési anyagban említett magas környezeti érzékenység sem állja meg a helyét. A harmadik érvel, a közép-európai kiterjesztéssel végképp nem tudott mit kezdeni Hollókő vezetése és a magyar kormány. Érdemes Szabó Zoltán könyvéből idézni ehhez egy gondolatot: „*A parasztság a viharsarokban lázad, a Dunatisza közben polgárosodik, ezen a vidéken tűr. Szelid táj ez és inkább dalokkal, mint indulatszavakkal gazdagítja az országot s a parasztság e tájban nem csinálja, hanem elviseli a történelmet. Passzív nép ez és illik rá e szó nem teljesértékű fordítása: szenvedő.*” Már az első mondatból kiderül a magyar paraszti világ sokfélesége.

Furcsa ellentmondás, hogy egy megszépített valóság fogalmazódott meg ajánlasként, ami a későbbiekben már, mint merev követelményrendszer köszön vissza a különböző szereplőknek.

Érdemes még a fentiekhez hozzátenni, hogy a Világörökségi Bizottság 1987-es decemberi ülésén a döntés során azt rögzítik a jegyzőkönyvben Hollókő felvétele során, hogy „*A Bizottság meglepedéssel fogadta a magyar megfigyelő jelentését, aki emlékeztetett arra, hogy hogy Hollókő nemcsak a jogszabályi rendelkezések alapján, hanem valamennyi lakójának kívánságára vált védetté.*” Világörökségi előterjesztés (In: Hollókő Öröksége, 251 p.). Erről a tényről az általam megkérdezettek közül senki nem tudott. Sőt, Román András egy interjúban azt mondta, hogy ez akkor nem volt divatban, hogy megkérdezzék a helybelieket.

A hivatkozott kritériumokban megszépített valóság és a tényleges társadalmi folyamatok közötti eltérés és ütközés azóta is folyamatosan jelen van a szakmai gondolkodásban és a helyiek hétköznapi életében.

4. kép: A négycsillagos szálloda, Castellum Hotel Hollókő

Forrás: Cíverton

Az élő falu mint Hollókő Achilles sarka

Hollókő a magyar előterjesztésben, továbbá az ICOMOS ajánlásában és a Világörökségi Bizottság döntésében is úgy szerepel, mint egy élő falu. A magyar előterjesztési anyag az e. pont „tervek” cím alatt az áll, hogy „... *A jövőben is a lakóházak helyreállításának programja élvez elsőbbséget, hiszen Hollókőt élő településként (kiemelés tőlem) akarják megtartani, nem pedig falumúzeumként.*” Világörökségi előterjesztés (In: Hollókő Öröksége, 265 p.)

Az élő falu kiemelése és hangsúlyozása azt mutatta, hogy a faluban ugyanakkor valami történt, már elindult az elnéptelenedés útján és ezt nem tartják jónak az illetékesek. A kifejezés tehát egy jelzés, hogy gondok vannak, ezzel foglalkozni kell. A Világörökség előterjesztésben az ’élő közösség’ még, mint pozitív tartalom és az örökség megőrzését támogató elemként jelenik meg. Az alábbiakban az élő falu kategória körül kibontakozott vita néhány részletét szeretném bemutatni.

Az élővé tétel egyik módja a műemléki megőrzés során a közintézmények elhelyezése volt az Ófaluban a már helyreállított házakban. A

posta, az önkormányzat, az óvoda, a templom, az orvosi rendelő, az alapítvány és persze a vendégházak biztosították a mozgást a faluban. Ez azonban nem összehasonlítható azzal, amikor még a hollókőiiek ott éltek, állatokat tartottak, földet műveltek a faluban.

Belák Dezső a nagylóci közös községi tanács elnöke visszaemlékezése „... már a 80-as évek közepén, mielőtt Hollókő megkapta volna a világörökség címet, erősen felvetődött az a kérdés, hogy nagyon elintézményesedett a műemléki faturész. Felvetődött, hogy jobb lenne, ha minél több épület maradna magántulajdonban, mert a végén oda jutunk, mint Zala megyében a göcseji skanzen. A skanzen szó akkor nagyon divatosá vált, hogy Hollókőn egy skanzent csináljunk. Egy ideig használták is itt Hollókőn, hogy megnézzük a hollókői skanzent. Mi meg kézzel-lábbal tiltakoztunk, hogy ez nem skanzen. Ez élő falu, mert még ott a baromfi, ott kapirgál a trágyadombon, néhány állatot tartottak, egy-két hizó disznót. Aztán ez csak megbicsaklott, mert elnéptelenedik a falu, előregedik. Az egyértelműen megfogalmazódott, mint koncepció, hogy ez élő falu maradjon. Maradjanak lakói ennek a falunak, és használják, kakas kukorékoljon itt reggelente. Az idejövő vendég majd arra ébredjen, kakasszóra.” Beszélgetés Belák Dezsővel (In: Hollókő Öröksége 208 p. Kiadó: ICOMOS Nemzeti Bizottsága, 2013. május).

Dr. Fejérdy Tamás (2013) az élő falu, élő örökség kérdésben a vagy-vagy dilemmáját vetette fel és járta körbe: „*Ha ugyanis élő örökségről van szó, ami ebben a műfajban (ld. Hollókő felvételének indoklását...) úgyszólván alapkövetelmény, akkor az okoz gondot, hogy a hiteles és integráns védelem-bemutató érdekében az ezen örökségeket alkotó, használó közösségek életét mintegy „befagyasztva” a helyszínt a felvétel időpontjában rögzített szinten, vagy attól csak nagyon kis eltérésekkel kellene a továbbiakban fenntartani. A magyarországi népi műemlékvédelmi gyakorlatból is ismert, hogy ez úgyszólván megoldhatatlan feladat, hiszen a 21. századi igények–elvárások bizony aligha teljesíthetők az „autentikusan népi” körülmények szigorú fenntartása mellett.*”

Nehéz Fejérdy Tamással vitakozni a fentiekről. Ugyanakkor ismertek pozitív példák is, amikor a tulajdonosok nagyon szépen helyreállítják a régi lepusztult házakat. A kis falvainkban letelepülő külföldiek (hollandok, belgák, angolok, németek stb.) közül is sokan ilyen lepusztult házat keresnek és állítanak helyre eredeti formájában. A Teleki László Alapít-

vány népi épületeket védő pályázati rendszere szintén példaként említendő, mert azzal a felismeréssel dolgoznak, hogy a tulajdonost kell támogatni és nem államosítani kell a védendő népi építészeti örökséget.

Hollókő esetében az történt, amit Fejérdy megállapít, nevezetesen: *„Ha pedig a hagyományos helyi építészeti alkotás már nem kapcsolódik élő közeghez, közösséghez, akkor rövidesen igen súlyos fenntartási, továbbélvtési kihívásokkal szembesül a kezelő. Vagy bekövetkezik az épület-együttes-település méretű múzeummá válás, vagy valamiféle mesterséges –elsősorban turisztikai látványosságot kínáló – tartalom veszi át az egykori szerves élet helyét, de ez már nem ugyanaz!”*

Zsanda Zsolt (2013), aki hosszú ideig volt Hollókő műemléki felügyelője, a gyakorlati ügyekből merítve az alábbiakat látta: *„... a műemlékvédelmi előírások az épített környezet fennmaradását ugyan segítik, a falu életének természetes fejlődését viszont sokszor gátolják. A falu lakói vagy a korlátozások határait keresik, vagy – kitérve előlük – kiköltöznek a védett területről. Ennek az ellentmondásnak az az oka, hogy a korszerűsödő falusi élet egyes igényeire a műemlékvédelem szabályozásaival nem sikerült megfelelő választ találni. Hollókőn például megoldatlanul maradt a gépkocsik és mezőgazdasági gépek tárolásának, illetve a jelentősen megnövekedett szálláshely iránti igény kielégítésének kérdése. A falu szerves fejlődését akadályozta a többletköltséget jelentő, műemlékvédelmi elvekhez illeszkedő építészeti megoldások anyagi kompenzáció nélküli megkövetelése is....Az anyagi támogatás eszközével kezdetben igen kis mértékben, a későbbiekben pedig egyáltalán nem rendelkezünk.”*

N. Waigand Mária építész (2013), aki Mendele Ferencsel együtt kezdett a hollókői terveken dolgozni, az élő falu kérdését szélesebb kiindulóponttól nézi és ebből kiindulva szélmalomharcnak tekinti a műemléki megőrzést és fölteszi az alapkérdést, hogy mit is kell/lehet megőrizni a műemlékvédelemnek? *„Az elmúlt 50 év távlatából tekintve munkánk, amibe akkor fogtunk, szélmalomharcnak tűnik.... A ... nagy történelmi, gazdasági és társadalmi változások olyan átalakulást indukáltak, ami teljes mértékben eltörölte a korábbi értékeket és ezeknek életterét. ...a falusi lakosság már nem tudta és nem akarta folytatni megszokott életét; a városokban tapasztalt komfort, divat, életmód vált kívánatosná számára, és igyekezett azt otthon megteremteni, megvalósítani. Az uralkodó ideológia rombolta a családi közösségeket, a falusi élet hagyományos vallásosságát, az évszázadok során kialakult és rögzült szokásokat, életrendet. Mindezeknek „csak” kerete-tere volt a falu. A lényeg elvesztésével a korábbi életformához tartozó számos elem, és így valamiképpen az egész is*

értelmetlenné vált. A megmentés viszont nem terjedhetett ennél tovább. Ezen a ponton merült és merül fel a műemlékvédelem örök kérdése: üres keretet kell megmenteni? (kiemelés a szerzőtől) A műemléki védelem, helyreállítás erre korlátozódott. De az világos volt, hogy nem egy holt falut akarunk őrizni. A korábbi életformát viszont nem lehetett rákényszeríteni a lakosságra. Az új funkció megkeresése, megtalálása erőnkön felüli – és minden részletében előre megtervezhetetlen – feladat volt.”

N. Waigand Mária végülis megtalálta azt a keskeny és ingatag ösvényt is, ami közül a tervezők, építészek, környezetvédők stb. választhattak: „... nem kerülhetjük meg a döntést a hagyományörzés statikusabb és dinamikusabb felfogása között. A statikus szemlélet a ragaszkodást jelenti a klasszikus elemekhez és formákhoz, hűségesen őrizve egy valaha kialakult egységes egészet, mint önálló értéket; a dinamikus pedig mindezek alakítását jelenti a mai használó, látogató igényeihez, „integrálásukat a modern életbe”, inkább ragaszkodva a funkcióhoz, mint a formához. A statikus szemlélet buktatói a műviség, a mesterkélttség, az imitálás, a teljes elszakadás az élettől és egyfajta „díszletté válás”; a dinamikus megközelítésre leselkedő nagy veszély pedig a feloldódás, felismerhetelenné válás a modern körülményekben, a még elfogadható mértékű kompromisszumok keresését kísérő viták közepette.”

A fenti vita ma is érvényes. Hollókőn a Műemlékvédelem az „utolsó pillanatban lépett közbe” és elsősorban a helyi kultúra építészeti elemeire összpontosított. Amit a 60-as években tett, az ’életmentő értékmentés’ volt. Anélkül ma már nem lenne miről beszélni. Ugyanakkor, ahogy tette vagy tehetett, az hozzájárult a falu kiürüléséhez, a helyiek elköltözéséhez, a falu elöregedéséhez. Azzal, hogy az örökség megőrzését nem a helyiekben, hanem művészekben, külső emberekben látták, és a falut rekreációs helyszínnek képzelték el, kempinggel, sátorozással az udvarokban, a falut már spekulációnak is kitétték és presztízis helyszínné változtatták.

Az értékeket létrehozók vagy örököseik helyzetének jobbítása és felkészítésük az érték védelemére nem volt cél. A műemlékvédelem az építészeti örökséget védte, de az ahhoz tartozó, azzal szervesen összekapcsolódó helyi életformát már nem tudta sem megvédeni sem megtartani. Annak alapja, a kisparaszti gazdálkodás alól addigra a kollektivizálás és iparosítás kihúzta a szőnyeget, az egyéni parcellákat összeszántották, az állatokat közös istállóba terelték. A nagyüzemi mezőgazdaság, a 60-as évek istálló épületei ma is láthatók a hollókői ófalu fölött és az idő előre haladtával egy korszak szimbólumává válhatnak, amire akár védelemet is lehet kérni.

Akkor, amikor a műemléki beavatkozások elkezdődtek, minden a régi eltüntetésén munkálkodott. A műemlékesek a kis házak megmentésével szembe szálltak az akkori politikai folyamatokkal. Nyilván az akkori teljes fronton indított szocialista modernizáció ellen nem sokat lehetett tenni.

A budapesti értelmiségi szemlélet és idealizált nézőpont a hagyományokról és azok ápolásáról ütközött vagy nem találkozott a konkrét, a helyi közösségben élő, oda beágyazott, kevésbé iskolázott, de a sokféle fizikai munkában és tevékenységben jártas emberek lehetséges hagyományörző szerepével. Holott ők ismerik a település belső összefüggéseit, a rokonsági viszonyokat, a családi történeteket, a helyi dialektust, a közösség emlékezetét ünnepekről, gyászról, tragédiákról, a helyi dalokról, az élet és a munka nehézségeiről.

A modern társadalomban szinte minden kulturális fogyasztás tárgy lehet. Nemcsak az ünnepek, a kultúra termékei, hanem a munka, hétköznapi élet világa is. Hollókő esetében egy hagyományos közösség szándékán kívül került olyan helyzetbe, hogy a műemlékvédelem értékmentő/átalakító tevékenysége révén a falu élete kulturális és turisztikai fogyasztás tárgyává vált. Amikor Hollókőt a műemlékesek üdülőtérülteként határozták meg, a turizmust még olyan ágazatnak tartották, melynek nincs káros környezeti, társadalmi hatása. Sőt az infrastruktúra fejlesztésével úgy vélték, hogy jobb helyzetet teremtenek a faluban. E kívülről létrehozott tőke kihasználására azonban a helyiek nem tudtak saját társadalmi tőkét generálni.

Ma már közismert, hogy egy falu/közösség életét kulturális és turisztikai fogyasztás tárgyának kitenni kockázatos vállalkozás. A kulturális fogyasztás, ha csak a turisták bámuldozását jelenti is, szükségszerűen teher az ott élőkre. Az ilyen faluban élő állandóan ki van téve idegen szemek tekintetének, ami a helyi lakosságból sokféle reakciót válthat ki. Állandóan kirakatban lenni, bémészködés tárgyának lenni nem könnyű. El kell viselni azokat a terheket is, amelyek a turistákkal együtt járnak, a zaj, szemet, stb. Nem beszélve arról, amit a turisztikai szakemberek csúnya fordításban „túl-turizmusnak” neveznek. Hollókő is megéli ezt évente egyszer, a húsvéti ünnep alkalmából. Ilyenkor a 320 fős helyi lakosságra 50-70-szeres turista tömeg zúdul a falura. Budapestre vetítve, mi lenne, ha egy hosszú hétvégére 1,6 millió emberen túl 80 millió jelenne meg a fővárosban?

Az „élő falu” nem volt egy megalapozott koncepció, csupán az volt az alapja, bármennyire paradoxonnak tűnik is, hogy éltek még valamenynyien az eredeti lakosokból állandó jelleggel az ófaluban, ez jelentette az élő falu, vagy még élő falu jelleget. Ez az elképzelés nem becsülte fel a turizmus hatásait és nem vette figyelembe az ott élő emberek és a szükségszerűen megjelenő turizmus igényei között feszülő ellentmondásokat és konfliktusokat. A védelem csak az épületeket védte, a helyiek életét nem, pedig ebben az esetben a helyi társadalmat is védelemben kellett volna részesíteni. A világörökség nehezen értelmezhető a helyi közösség nélkül. Ha már nem helyi, hanem máshonnét származó emberek laknak, üdülnek az ófaluban, ha nincs, aki megművelje, fenntartsa már a környék mezőgazdasági területeit, akkor a műemlékvédelmi szándék és a világörökség cím és az általa reprezentált érték már nincs összhangban az eredeti szándékkal. Ezért is tűnik groteszknek, ami a hollókői honlapon, „Hollókő, az élő falu” cím alatt olvasható: *„Valódi és őszinte, olyan igazi. Talán ez jellemezi legjobban a 380 (? a szerkesztő kérdőjele) lelket szám-láló, Magyarországon egyedülálló Világörökségi kis falut a Cserhátban, amely több mint százéves házacskaírók ismert, de csöppet sem hasonlít skanzenre, vagy múzeumra, elevenebb, mint néhány kisváros. Úgy őrzi a hagyományait, tartását, méltóságát, hogy közben nem „olyan, mintha”, hanem „az”.*”

Az idő a hollókői bölcsesség szerint majd sok mindent megold. Kérdés, lesz-e megoldás a változó valóság és a világörökségben felrajzolt kép kettősségének fenntartására? A 2017-es kezelési terv milyen válaszokat tud adni erre a dilemmára és milyen konkrét intézkedések fogják követni a kormány által is elfogadott és kihirdetett intézkedési tervet? A fenti kettősség az idő előre haladásával egyre feszítőbb lesz és megoldásért kiált.

Hollókő egyébként gyönyörű, csak attól távolodik – ha nem történik változás –, amivel megindokolták a világörökségi listára kerülést. E követelmények teljesítéséhez másfajta érdekrendszert és menedzsmentet kell Hollókőn felállítani. Szinte hihetetlen, hogy a magyar kormány több évtizede egy laikus helyi testületre (a helyi önkormányzatra) bízta a világörökség szentér menedzselését. Az elmúlt 20-25 év a bizonyosság arra, hogy erre ez a laikus testület önmagában alkalmatlan. Alapos szakmai, tudományos, történelmi, néprajzi, építészeti stb. ismeretek is szükségesek, a megfelelő forrásokról nem is beszélve.

Ugyanakkor el is kell tudni számolni az országnak azokról a százmilliókról, milliárdokról, amelyek ebbe a kis faluba folytak világörökség

megőrzés címén. Felvetődik, hogy lehet-e a végtelenségig Hollókőbe tenni a pénzt, vagy egy idő után tényleg saját lábra kell állni és öfenntartóvá válni a világörökség helyszín megfelelő menedzselésével.

Ha ezekre a kérdésekre nem születnek válaszok, akkor egyre nő majd a távolság a valóság és a papírra rajzolt valóság között.

Összefoglalás

A tanulmányban a hollókői előzmények rövid összefoglalása után bemutattam, hogy a helyi lakosok hogyan emlékeztek vissza fiatal korukra, 40-es 50-es 60-as évekre. Leírtam a világörökség egyezményhez történő csatlakozás körülményeit és elemeztem a listára kerüléséhez készített magyar javaslat és az ICOMOS szakértők által összeállított indoklást. Végül Hollókő kulcskérdéséről az ófalu, mint élő faluról ismerttettem a különböző álláspontokat.

Irodalom

- Dobosyné Antal, A. – Kovács, D. (szerk.) (2013): Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság. 282 p.
- Fejérdy, T. (2013): Hollókő a világörökségi falvak között. In: Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság. Budapest. pp. 157-168.
- Kovács, D. (2004): Hollókő kezelési terve. (Hollókő Management Plan) Unesco Világörökség. Hollókőért Közalapítvány. 160 p. (Angol nyelven is megjelent).
- Kovács, D. – Molnár, M. – Farkas, T. (2000): Hollókő felemelése és...? (Making Hollókő famous and ...?) Falu Város Régio 10. sz. pp. 14-21.
- Kovács, D. – Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon (Successful local societies in Hungary) Agroinform Kiadóház, Budapest, pp. 95-120.
- Kovács, D. (2004): Hollókő dosszié (Hollókő file) Műemlékvédelem. 2004. 5. szám. pp. 283-296.
- Kovács, D. (2008): Kezelés – kezelési terv – kezelő szervezet – avagy ki is az a „műemlék(helyszín) menedzser”. Hollókőt menedzselni? Román András Műemlékvédelmi Nyári Egyetem előadásai. ICOMOS Hiradó Különszám. pp. 28-31.
- Kovács, D. (2013): Hollókő dosszié – újratöltve. (Hollókő folder- recharged.) In: Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság. Budapest. pp. 239-249.

- Kovács, D. (2012): The issues of a 'Living' World Heritage Site: The Case of Hollókő. In: *Symmetry: Art and Science 2012/1-2. The Journal of the International Society for the Interdisciplinary Study of Symmetry (ISIS – Symmetry)*. pp. 74-77.
- Kovácsi, B. (1988): Hollókő az első falu, amely felkerült a „világörökség” listájára. *A Falu I.* pp. 46-50.
- Mezei, M. – Kovács, K. (1986): *Hítünk és életünk. Kézirat. Téli népművelési gyakorlat.*
- Moksony, L. (1992): *Téli közéleti-közművelődési gyakorlat Hollókő. Bevezetés. Kézirat.*
- N. Waigand Mária (2013): *Hollókői kezdetek. Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 69-78.*
- Szabó, Z. (1986): *Cifra Nyomorúság. Hasonmás kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.*
- T. Pataki, L. (1988): *Hollókői hiányok. In. Nógrád. február 13.*
- T. Pataki, L. (1988): *Mire kötelez az örökség? A tét: Hollókő jövője. In. Népszabadság június 18. p. 12.*
- Tomori, V. (1992): *Egy palóc falu lélekrajza. Budapest, Akadémiai Kiadó.*
- Világörökségi előterjesztés (2013): In: Hollókő Öröksége, pp. 251-272.*
- Zsanda, Zs. (2013): *Az elmúlt két évtized változásai műemlék-felügyelő szemmel. In: Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 229-238.*

Internetes forrás:

<https://www.holloko.hu/hu/info/hollokorol/holloko-az-elo-falu.html>

Kulcsár László egyetemi tanár, emeritus 1946. december 11-én született Egerben. Szülei pedagógusok voltak, kezdetben a Heves megyei Erdőtelten, majd Egerben tanítottak. A szülők „klerikális” nézetei miatt a családot 1952-ben kitelepítették a Pest megyei Kakucs községbe. Az ócsai Bolyai János Gimnázium elvégzése után felvételt nyert az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1970-ben végzett. Első munkahelye (1970-1985) a Tömegkommunikációs Kutatóközpont volt, ahol tudományos kutatóként dolgozott. Társadalomtudományi (szociológia) és módszertani tudása ebben az időszakban teljeseedett ki. Felkérésre 1986-ban elvállalta a szociológiai tanszék megalapítását az akkori Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Már Gödöllőn védte meg 1987-ben

MTA aspiránsként a kandidátusi disszertációját „A mezőgazdaság szociológiai kérdései” címmel. A kezdeti politikai és szakmai ellenszél jelentette nehézségek után a tanszék Agrárszociológiai Tanszékké, majd Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézetté változott, ami egyben tevékenységének kiszélesedését és a munkatársak számának emelkedését is jelentette. Kidolgozta az agrárszociológia, a vidékfejlesztés oktatásának programjait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és a Szolnoki Főiskolán. Egy cikluson keresztül Dr. Székely Csaba dékán mellett ellátta a tudományos és nemzetközi dékánhelyettesi funkciót. Vezetése mellett a Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézet jelentős szerepet vállalt a vidéki térségek fejlesztési programjainak kidolgozásában, elképzeléseinek megvalósításában szinte az egész ország területén. Az EU SAPARD előcsatlakozási programjának kistérségi felkészítését irányította a Minisztérium (FVM) felkérése alapján, amin közel 500 ember vett részt. Az FVM szakértői csoportjának egyik tagjaként részt vett a LEADER+ program magyarországi elindításában.

Több vidékfejlesztési projektet vezetett a FAO, valamint a Hargita megyei tanács megbízásából és a magyar kistérségek felkérésére. Csapatával dolgozta ki az Ister - Granum magyar – szlovák fejlesztési koncepciót Esztergom központtal és a Duna – Tisza – Kőrös – Maros térségének magyar – román – szerb együttműködésben megvalósuló fejlesztési programot. A Határon Túli Magyarok Hivatala megbízásából szakmai irányítója volt az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia) létrehozásának Kolozsvár központtal.

1993-tól kialakított tudományos együttműködés keretében a Cornell University (Ithaca, NY, USA) által irányított, amerikai, magyar, lengyel, szlovák nemzetközi vidékszociológiai kutatási program irányító testületének magyar tagja volt 1996 – 2005 között. Ennek keretében többször töltött hosszabb-rövidebb időt különböző amerikai egyetemeken. A projekt az amerikai Mellon Alapítvány támogatásával valósult meg. Az együttműködésből több publikáció született amerikai, lengyel, szlovák és magyar folyóiratokban, illetőleg konferenciákon az Egyesült Államokban, Norvégiában, Nagy-Britanniában, Brazíliában, Lengyelországban és Szlovákiában.

2009-től a Nyugat-Magyarországi Egyetemen dolgozott (Jelenleg Soproni Egyetem) nyugdíjba vonulásáig (2016). Jelenleg a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Karán lévő Széchenyi István Doktori Iskola programvezetője. 2019-től a kőszegi iASK Institute of Advanced Studies ösztöndíjas tudományos kutatója.

Főszerkesztő-helyettese a „Gazdaság és Társadalom” c. folyóiratnak (Soproni Egyetem), főszerkesztője az „Autonómia és Társadalom” c. folyóiratnak és tagja a „Journal of Appalachian Studies” amerikai folyóirat tudományos tanácsadói testületének. Tudományos munkásságát összesen 502 közlemény jelzi, amelyekre összesen 1133 hivatkozást kapott (2020. 02.15. MTMT).